«ՍՊԱՍԵԼՈՎ ԿՈՏՈՅԻՆ»...

Գրեց ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

«ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ»Ի ՄԸ ԱՌԹԻՒ

Սովետական Միութեան Գերագոյն Սովետի նախագահութեան 18 Յուլիսի վճռական ժողովին, որուն հայութիւնը այնքան կը սպասէր ամիսներէ ի վեր, գլխաւոր քարտուղար Միխայիլ Կորպաչով երկար ճառ-խրատական մը արտասանեց, վերջաւորութեան հաստատելու համար 20ական Թուականներուն կատարուած իրողութիւն մը, թէ Ղարաբաղը Ատրպէյճանի կազմին մէջ կը գտնուի։ Հաւանաբար այդքան երկար յառաջաբանի պէտք ալ չկար այսքանը ըսելու համար, ոչ ալ անհրաժեշտ էր նիստը «պատմական» որակել այսքանին համար։ Կորպաչով երկու անգամ գործածած էր չակերտուած բառը, ընդգծելու համար «գերկարեւոր», «գերբարդ» եւ «վերակառուցումի գործընթացին մէջ շատ կարեւոր ուղեգիծ ներկայացնող» Արցախի հարցը եւ անոր տրուելիք լուծումը։

Կորպաչովի «լուծումը» սառ լոգանքի մը զգացումը պատճառեց հայութեան բոլոր խաւերուն – ժողովուրդ, մտաւորականութիւն, ղեկավարութիւն, մամուլ։ Ամէն ոք դժգոհ էր, յուսախաբ, զայրացած։ Հայը անգամ մը եւս ազգովին խաբուած ըլլալու նման զգացումը ունէր։ Եւ այսօր, ան դեռ չէ սթափած իր ստացած հարուածին պատճառած ընդարմացումէն։ Այսուհանդերձ կ'արժէ Կորպաչովին ճառը երկրորդ անգամ կարդալ եւ ջանալ հանդարտօրէն հասկնալ հոնկէ մեզի ուղղուած պատգամը, կամ մեզի բաժին ինկած դեղահատին բաղադրութիւնը։ Ճառին լրացուցիչ մասը կը կազմեն նաեւ գլխաւոր քարտուղարին հրայրքոտ միջամտութիւնները, որոնցմէ պատառիկներ հրատարակուեցան «Պայքար»ին մէջ։ («Զարթօնք» ատենին ամբողջութիւնը հրատարակեց այդ նիստին – Ծ. Խ.։)

⁂

Սովետ ղեկավարին քննադատութիւնները, դժգոհութիւնները եւ երբեմն՝ զայրոյթը գլխաւորապէս ուղղուած են հայերուն դէմ։ Որքան ալ հայերը խորքին մէջ իրաւունք ունենային, եւ ղարաբաղեան դժգոհութիւնները արդարացի ըլլային, որքան ալ ընդհանուր քարտուղարը բնական գտնէր դառնութեամբ լեցուն ղարաբաղեան բաժակը, ան չէր կրնար հանդուրժել որ բաժակը յորդէր։ Կարգի ու կանոնի պահակը միշտ դէմ պիտի ըլլայ անկարգներուն, եւ հայերը այդ խռովարարներն էին. ոչ՝ ազերիները, որոնք ասուպային երեւումներով կրնային քաղաք մը Թալանել, ժողովուրդ մը ջարդել, կամ անկարգ ցոյցեր կազմակերպել, սակայն յաջորդ օրն իսկ իրենց գործին վերադառնալ մաքրամաքուր եւ կարգապահ աշակերտներու երեւոյթով։ Ազերի խուժանը եւ ղեկավարութիւնը վտանգ մը չէին ներկայացներ իրաւակարգին եւ պետութեան, այնքան ատեն որ ազատ արձակուած գիշատիչ գազանը դեռ իր վանդակը կը վերադառնար ճպոտի մը շարժումով։

Հայաստանի եւ Ղարաբաղի մէջ կայացող զանգուածային անվերջանալի ցոյցերը եւ գործադուլները դէշ օրինակներ եւ վտանգաւոր նախընթացներ էին, որոնք իւղի արատի նման կըրնային տարածուիլ Միութեան այլ հանրապետութիւններուն մէջ։ Անոնք մնաս կը պատճառէին Կորպաչովի վարկին եւ կը բծաւորէին վերակառուցման եւ հրապարակայնութեան պատկերը. Մոսկուա առաջին անգամ ըլլալով նաեւ ինքզինք դէմ յանդիման կը տեսնէր մարտահրաւէրի մը՝ Միութիւնը բաղկացնող մինչ այդ աննկատելի փոքրամասնութեան մը կողմէ։ Աւելին՝ ասպարէզ կարդացողները ոչ միայն մասսաներն էին, այլ կուսակցութեան եւ կառավարական վերին մարմինները եւ պատասխանատու դէմքերը, որոնց պաշտօնը, սովետական կարգերու հաստատումէն ի վեր, կը կայանար մեքենական եւ հլու-հնազանդութեամբ կեդրոնէն բխող ամէն կարգի բաղձանքները գործադրելու մէջ։

Մոսկուա զայրացած էր եւ անընդունելի կը նկատէր ի գործ դրուած ճնշումը ոչ միայն «հանրապետութիւններու բնակչութեան վրայ», այլ նաեւ եւ մանաւանդ՝ «իշխանութեան մարմիններու վրայ, որոնց թւում նաեւ՝ Գերագոյն Սովետի նախագահութեան վրայ»։ Մոսկուայի համար ճնշումի այս երեւոյթն ալ աննախընթաց եւ անընդունելի էր եւ հետեւաբար՝ ձախողելու դատապարտուած։ Եւ ինչ որ ամէնէն կարեւորն է, սովետական պետութիւնը ներկայիս համաձայն չէր, որ երկրին մէջ ծագէր ներքին սահմաններու վերատեսութեան հարց մը, որ կրնար բանալ Զարեաց տուփին կափարիչը՝ վտանգաւոր հետեւանքներով։ Ամէն պարագայի, Փերեսթրոյքան դեռ նոր ոտքի կանգնած՝ կը փորձէր իր առաջին վարանոտ քայլերը առնել, եւ անոր դարբինը՝ Կորպաչով՝ ինքնավստահ չէր նման կնճռոտ հարցի մը արմատական քննութեան ձեռնարկելու խորհելով պահ մը թէ ան համաձայն կրնայ ըլլալ Ղարաբաղի Հայաստանի միացման։ Ղարաբաղ դեռ հասունացման կարօտ խակ պտուղ մըն էր։

ՀԱԿԱՅԱՐՁԱԿՈՒՄ ԵՒ ՄԵՐԺՈՒՄ

Այն տպաւորութիւնը կը ստանանք, որ ընդհանուր քարտուղարը խոշորացոյցով կը փնտռէ վերջին ամիսներու հայկական նախաձեռնութիւններուն – ցոյց, գործադուլ, յայտարարութիւն – ընթացքին պատահած ճնչին շեղում մը կամ արձանագրուած նուազագոյն չափազանցութիւն մը՝ զօրաւոր Թափով քննադատելու, ձաղկելու եւ կշտամբելու համար հայկական կողմը։ Նոյնը կը ձեւացնէ ընել ատրպէյճանցիներուն նկատմամբ անոնց մեծ սխալներուն պարագային, սակայն անմիջապէս Թողութիւն կը շնորհէ, քանի ազերիները «ինքնաքննադատութեամբ» ընդունած են իրենց սխալները։ «Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը կապուած է Ատրպէյճանի ղեկավար մարմիններու թոյլ տուած լուրջ խախտումներու հետ, եւ ընկերները ինքնաքննադատաբար այդ կը խոստովանին։ Ես կը գնահատեմ ընկեր Վեզիրովի եւ միւսներու համոզուած միջազգայնական դիրքորոշումը, որոնք յոյզերու չեն յանձնուիր»։ Ու լախտի հարուածը՝ «Եւ ճիշդ ըսաւ ընկեր Իպրահիմով. եթէ կ'ուզեն մարդը պատժել, պէտք է զրկեն բանականութենէն»։

Իսկ հայերը «յոյզերու» կը յանձնուին...։ «Յոյզերու» յանձնուած են առաջին օրէն, այդ մասին արդէն բազմիցս անդրադարձած է սովետական մամուլը։

Ազերի Թուրքը առհաւական դիւանագիտութեան տէր է։

Մեծ դիւանագիտութիւն է նպատակէն չշեղիլ, մտածումը գործադրել եւ սակայն տիրոջ եւ զօրաւորին առջեւ թեմալլահ ընել, ողնայար ծռել։ Այս է որ ըրած պէտք է ըլլան ազերի ղեկավարները։ Հայերն ալ որոշ չափով այդպէս շարժած են, սակայն կը թուի թէ ոչ բաւարար կերպով. «Աւելի շատ ինքնաքննադատութիւն կը լսենք Ատրպէյճանի ներկայացուցիչներու կողմէն եւ պակաս չափով՝ Հայաստանի ներկայացուցիչներու կողմէն»։ Թէ ինչպէս եօթանասուն տարիներէ ի վեր մարդկային եւ ազգային իրաւունքներէ զրկուած Ղարաբաղի հայուն դատը պաշտպանող հայրենի ղեկավարութիւնը կրնայ «ինքնաքննադատութեան» դիմել, ու ան ալ՝ յանցագործ ազերիին հաւասար չափով, այդ ուրիշ հարց է։

Կորպաչով շատ կարեւորութիւն կուտայ այս «ինքնաքննութեան»։ Ժողովին ընթացքին Հայաստանի Պետական Համալսարանի տեսուչ Սերկէյ Համբարձումեանի երեսին կ'արձակէ. «Ձեր միջամտութեան մէջ չէք ակնարկեր զիջողութեան մը, եւ առաջին միջամտութիւնն է, ուր ինքնաքննադատութիւն չկայ եւ ոչ ալ զիջողութեան մը թելադրանք»։

«Ինքնաքննադատութիւն» բառը շատ տխուր յիշատակներ արթնցնող եւ բազմահազարներու մահուան պատճառ դարձած բառ մըն է սովետական բառամթերքին մէջ։ Կը մաղթենք որ վերակառուցման Ախոյեանը նպատակայարմար ուրիշ բառ մը գտնէ, որպէսզի այդ բառը եւ ոչ ալ անոր գործածութիւնը նոյն ձեւով շարունակուին։

Պէտք է ընդունիլ նաեւ որ հայերը վերջին շրջանին իրենց կարգ մը անպատասխանատու արարքներով եւ յայտարարութիւններով դիւրացուցին Կորպաչովին մօտ հայերը քննադատելու տրամադրութիւնները։ Անոնց շարքին պէտք է դասել կարգ մը անգիտակից տարրերու հակասովետական պոռչտուքը, «Զուարթնոց»ի օդանաւակայանին գրաւումը, հակապետական դրօշակներու մէկ-երկու անգամ մանկամտաբար պարզուիլը։ «Բայց տեսէք, ընկերներ, հիմա արդէն կիրքերը ինչ որ չափով վերահսկողութենէն դուրս կուգան։ Կ'երեւին հակաընկերվարական հակասովետական, հակառուսական բնոյթի լոզունգներ»։ Այս սխալները չբաւէին կարծես, որ ահա, երկրէն աքսորուած Պարոյր Հայրիկեան Փարիզի օդանաւակայանին մէջ իր կատարած անպատասխանատու յայտարարութիւններով ուժ կուտայ Կորպաչովի վարկածին ու կասկածի ստուեր մը կը փռէ Հայաստանի հայութեան ղարաբաղեան պահանջատիրութեան յստակ եւ մաքուր շարժումին վրայ, երբ կը յայտարարէ թէ երեւանեան ցոյցերը «միայն ազգայնական ցոյցեր» չէին, անոնք կը դատապարտէին «սովետական ամբողջ համակարգը»։ Նուազագոյնը որ կարելի է ըսել նման յայտարարութիւն մը կատարողին հասցէին, այն է թէ ան նոյնիսկ գիտակցութիւնը չունի իր գործած դատապարտելի սխալին հարցի մը մասին, որ քաղաքական մտածողութիւն կը պահանջէ, առանց որուն դժուար չէ Հայրիկեաններու համար անհեռատես յայտարարութիւններ կատարել։ Իսկ այլ մտահոգիչ երեւոյթ է, եթէ Հայրիկեան գիտումնաւոր կերպով կը կատարէ իր հրձիգ յայտարարութիւնները...

Կորպաչովին իրաւունքն է, որպէս երկրին պատասխանատու անձը, իր յարմար դատած միջոցներով եւ ուղղամտութեամբ արդարացնելու լուծում մը, որ ինչպէս անցեալին «իտէալական» չէր, նմանապէս հիմա ալ որպէս կէս-լուծում իսկ չի կրնար ընդունուիլ։ Այսուհանդերձ, արդարակորով եւ ճշմարտախօս ղեկավարի այն պատկերին, որ ան ունի որպէս վերակառուցման հայր, ներելի չէ որ հայութեան ամէնէն զգայուն մէկ վէրքին դպչի այնքան անփութօրէն, երբ կը քննադատէ «Զուարթնոց»ի ձախորդ քայլը։

Սովետ ղեկավարը իր ցաւը յայտնեց նաեւ Սումկայիթի ողբերգութեան, «որ մթագնեց մեր այսօրուայ կեանքը», անհրաժեշտ կը նկատէ խօսելու Երեւանի «օդանաւակայանի իրադարձութիւններուն» մասին, որոնց ընթացքին հայ երիտասարդ մը սպաննուած էր։

Երկու կողմերու միջեւ ամէն գնով հաւասարակշռութիւնը պահելու այս անկշիռ ձեւը կրնայ ծառայել քիչ մը աւելի շեշտելու անհաւասարութիւնները, որոնք պէտք է խնայուէին հայութեան։

«ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԶԻՋՈՒՄՆԵՐ»

Միխայիլ Կորպաչովի ճառը եւ նիստին ընթացքին իր անվերջանալի միջամտութիւնները, սաստերը, աջ ու ձախ տրուող խրատները, անցեալին սխալներուն քննադատութիւնը, ատրպէյճանական եւ հայկական ծայրայեղութիւններու դատապարտումը՝ մէկ անշեղ մտասեւեռում մը ունին - փոխադարձ զիջումներ պարտադրել որպէսզի երկու երկիրները եւ անոնց բնակչութիւնը ապրին խաղաղ դրացնութեամբ, ներդաշնակ եւ Լենինեան սկզբունքներով։ Ամէն պարագայի, տրուելիք լուծումը, ըստ Կորպաչովի ճառին վերջին բառերով կատարուած հաստատումին՝ «միակ ճիշդ լուծում»ը, նկատի ունի նաեւ – եւ բնականաբար - «բոլոր սովետական մարդկանց շահերը», այլ խօսքով՝ երկրին շահերը։

Իր միջամտութիւններուն մէջ նաեւ Կորպաչով յաճախ կը գործածէ «զիջում» բառը։ Սերկէյ Համբարձումեան կը քննադատուէր որ իր խօսքին մէջ «զիջողութեան» մասին չէր խօսած։ Վարդգէս Պետրոսեան սաստ կը ստանար երբ կ'արտայայտէր իր համոզումը թէ Ղարաբաղի Հայաստանի միացումին մէջ միայն կը կայանար խնդրին լուծումը։ Իր խօսքին ամբողջ տեւողութեան ընթացքին այն գաղափարը կը Թելադրուէր, որ ի բաց առեալ Շրջանին Հայաստանի միացումէն, Կորպաչով այլ լուծում մը ունի իր տոպրակին մէջ։ «Սըսփենսի պահը կը շարունակուի երբ նոյնիսկ ան մեծ շարժումով մը հայկական պատրանքին վարագոյրը պատռել ետք, եւ ըսել ետք թէ ցարդ Ղարաբաղի բոլոր խոստումները «դատարկ հնչիւն» դուրս եկան եւ անոնք «խաբէութիւն» դարձան՝ անմիջապէս կ'աւելցնէ. «Այստեղ մենք մոտեցանք փոխ-զիջումներու»։

Հայկական «զիջում»էն ետք ատրպէյճանական պահանջուած փոխ-զիջում»ը ուրիշ բան չէ Կորպաչովի համար, բայց թէ «Ատրպէյճանական Ս. Ս. Հանրապետութեան կազմին մէջ Լեռնային Ղարաբաղի բնականոն զարգացման երաշխիքը»...։

Հոս ալ հարց կրնայ տրուիլ թէ ինչպէս «փոխ-զիջ կրնայ նկատուիլ տասնեակ տարիներու ընթացքին կուտակ սխալներու սրբագրումը, կամ սովետական սահմանադրութ երաշխաւորուած անհատական-ազգային-մշակութային տ կան իրաւունքներու յարգումը։ Ազերի օրինազանցը կարգի հ ւիրելը անկէ «զիջում» պահանջե՞լ կը նշանակէ։

Այժմ յստակ է թէ ատրպէյճանցիները այնքան յառաջ ցած են հակահայ իրենց կեցուածքին մէջ, որ ժողովին առաջ կած են պարզապէս ջնջել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մ զի իրավիճակը, կամ ատրպէյճանցիներու համար ինքնավ շրջան մը ստեղծել Հայաստանի մէջ, դատողութիւն մը՝ զոր կ ռավարական պաշտօնաթերթ «Իզվեստիա» «անհեթեթ» կ'որ կէր 21 Յուլիսին նախագահութեան նիստին նուիրած իր ն ներուն մէջ։ Եթէ ատրպէյճանական վերոյիշեալ առաջարկն կրնան մաս կազմած ըլլալ միացումի դէմ գործածուած ռազմ վարութեան, նոյնը կարելի չէ հաստատել Ղարաբաղի եօթն եայ բարենորոգումներու դէմ ազերիներու ընդդիմադրութ մասին. քանի Կորպաչով այդ մասին արտայայտուելով կ'ըս «Պէտք է իրականացուին կենտրոնի կառավարութեան հիմնա բոյթները, որոնք կ'ընդգրկեն Լեռնային Ղարաբաղի ընկեր տնտեսական մշակութային զարգացման ամբողջ համադրոյթ ԱՅԴ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐ ՄՈՒՆՔ ՄԵԶԻ ՀԱՄԱՐ ԱՆՀԱՍԿՆԱԼԻ Է։) Գլխագրումը ես մէ – Գ. Ք.։)

Ինչպէս կը տեսնուի, Պաքուի համար մինչեւ վերջի ամբողջովին ընդունելի չէ եղած սովետական կառավարութեա 26 Մարտին առած որոշումը։ Ազերիներուն համար Ղարաբաղ քայքայումը պէտք է շարունակուէր ըստ իրենց ծրագրին... Այս պատճառով նաեւ սովետական կառավարութիւնը հարկ դրուեցաւ «պարտադիր» հռչակել բարենորոգումներու ծրագիր

Որովհետեւ տրուած ամբողջ երաշխիքը, նոյնիսկ իր հ վանաւորութեամբ, անբաւարար ապահովութիւններ են եւ պի տի չկարենան հանդարտեցնել ատրպէյճանական զրկանքներ ճանչցած Ղարաբաղի ժողովուրդը, Կորպաչով կ'ըսէ թէ պէտք չէ «մէկ կողմ նետել» Ղարաբաղի իրավիճակին մասին եղած բո լոր առաջարկները՝ շրջանին «լիազօրութիւններուն եւ հնարաւորութիւններու բարձրացման» տեսակէտէն։ Հետեւաբար կ'առա ջարկէ Ազգութիւններու Սովետին մէջ յանձնաժողով մը կազմ քննարկելու համար իրավիճակի փոփոխման բոլոր առաջարկն ըը։ Հարցը աւելի ընդլայնելով, Կորպաչով կ'առաջարկէ իրաւա սութիւններու ընդլայնումը տարածել մինչեւ հանրապետու թիւններու լիազօրութեանց ծիրէն ներս։ Աւելին. Սովետ Ղեկա վարը ոչ մէկ ատեն դուռը փակ կը պահէ այլ փոփոխութիւնն րու եւ զարգացումներու կարելիութեանց առջեւ։ Իր խօսքը մի այն անցեալին չի վերաբերիր, երբ ազգային քաղաքականութեան մասին կ'ըսէ, թէ «Կարելի չէ ամէն մէկ հարց միանգամընդմիշտ լուծուած համարել», աւելցնելով՝ «Ամէն հարց ունի իր դինամիկան (ուժականութիւնը), զարգացումը եւ այդ կը վերաբերի նաեւ ազգային յարաբերութիւններուն հարցին»։

Ղարաբաղի գոյավիճակը պիտի քննուի. տեսակէտ մը ար դէն գետին կը գտնէ Մոսկուայի մէջ՝ մարզը վերածելու ինքնավար Հանրապետութեան։ Որոշ է որ նման իրավիճակ մը աւելի ինքնավարութիւն պիտի պարգեւէր շրջանին, հետեւաբար աւելի «երաշխիք» պիտի տար անոր ինքնութեան պահպանման։ Ենթադրաբար սովետ ղեկավարին ատրպէյճանական կողմէ ուզած «փոխ-զիջումները» այն ատեն է որ պիտի պահանջուին։ Այսուհանդերձ Ղարաբաղի հարցը լուծուած պիտի չհամարուի այդքանով, քանի շրջանի գլխուն վրայ միշտ տեսանելի պիտի ըլլայ Պաքուի ուրուականը։

Բարենորոգումներու շնորհիւ Ղարաբաղ պիտի զարգանայ ընկերային, տնտեսական, մշակութային մարզերու մէջ։ Մանաւանդ հայօրէն եւ ազատօրէն պիտի շնչէ՝ իր պորտալարին Հայաստանին միացումով։ Այս ամէնը օգտակար եւ կարեւոր են կարճ շրջանի մը համար։ Սակայն Արցախ եւ իր ժողովուրդը պէտք ունին հիմնական լուծում մը, որուն առաջին պայմանը անոնց անջատումն է Ատրպէյճանէն։

Վեցամսեայ իրադարձութիւնները կրցան մեզի սորվեցնել դաս մը, զոր իրաւունք չունինք մոռնալու. սովետական պետութիւնը պիտի հակառակի Շրջանին Հայաստանի միացումին, այնքան ատեն որ նման փոխանցում մը հակառակ նկատուի սահմանադրութեան։ Այս կէտը յստակ ըրին Ս. Միութեան ղեկավարները եւ իշխանութիւնները. «Նիստում ընդունուած որոշումը թելադրուած է ներկայիս ի զօրու եղող Ս. Միութեան Սահմանադրութեամբ, հանրապետութիւններու սահմանադրութիւններով, այսօրուան իրականութեամբ, զոր անհնար է հաշուի չառնել», կը գրէ «Իզվեստիա» իր վերոյիշեալ յօդուածին մէջ։ Հայերուս համար կարեւոր է որ հանրապետութիւններու, ինքնավար հանրապետութիւններու եւ ինքնավար շրջաններու առընչութեամբ նախատեսուած սահմանադրական փոփոխութիւններուն եւ բարենորոգումներուն ծիրէն ներս նախատեսուին այնպիսի տրամադրութիւններ, որոնք օրինական դարձնեն շրջանի մը ինքնորոշման իրաւունքը։ Այլապէս պիտի նմանինք Սամուէլ Պեքէթի ծանօթ Թատերախաղի անձերուն, որոնք Կոտօ կոչեցեալի մը գալուստեան կը սպասեն առանց տեղեակ ըլլալու գոյութեան նման անձի մը, զոր ոչ ոք տեսած է եւ որ կրնայ Տէր ըլլալ։

⁂

Ցամենայնդէպս Աստուած կամ անէութիւն, հայութիւնը մանաւանդ Արցախի հերոսական ժողովուրդը, գիտէ թէ ինչ որ ինք ցայժմ յաջողեցաւ ձեռք ձգել, անիկա կարելի դարձաւ գերագանցապէս շնորհիւ իր աննկուն կամքին եւ այդ փոքր հողաշերտին ափ մը ժողովուրդը այնքան զօրաւոր են, որ կրցան իրարու ձուլել վեց ցամաքամասերու հայութիւնը, մանաւանդ Ղարաբաղը աշխարհի ցոյց տուաւ, որ ոգին չի Թաղուիր։

Ղարաբաղցիին համար Կոտօն գտնելի եւ տեսանելի գոյութիւն մըն է։

«ՊԱՅՔԱՐ»